

Investigation of socio-cultural factors affecting the physical transformation of the house according to the change of lifestyle in the contemporary era (case example of contemporary houses in Tabriz)

Farnaz asgari¹, sahar toofan*², lida balilan asl³
(Received date:2023/09/23-Accepted date:2023/11/13)

Abstract:

Architecture as a whole can be considered as a dress of life size, and naturally, according to any quality of life, a dress should be created that fits that life. So, according to the changes that happen in the quality of life, it should be expected that there will be changes in the quality of architecture. The transformation of the lifestyle during different historical periods and the direct relationship between it and the form of housing provides the possibility of studying and investigating the course of its impact on the house in different historical periods. This research seeks to find the effective factors on the change of the spatial organization of Tabriz houses through the study of the change of lifestyle in the contemporary era. The method of this research is descriptive-analytical. The first part of the research is with library studies, literature on the subject, and in the next phase with field studies and collection of samples in the city of Tabriz from the early revolution period and contemporary. Finally, based on interviews and questionnaires, data is obtained that determines the impact of lifestyle on body structure. The results show that the transformation of the lifestyle has a direct relationship with the body of the house and the lack of knowledge and studies in this field has caused that the houses are not suitable for the lives of the users in recent years.

Keywords: Lifestyle, housing, physical structure, evolution, socio-cultural factors, historical houses of Tabriz.

¹ PhD Architecture student, Islamic Azad University, Tabriz Branch, Tabriz, Iran
Asgari.farnaz.archi@gmail.com

² Associate Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, Tabriz Branch, Tabriz, Iran (corresponding author): Sahar.toofan@iaut.ac.ir

³ Associate Professor, Department of Architecture, Islamic Azad University, Tabriz Branch, Tabriz, Iran lida-balilan@iaut.ac.ir

بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی تاثیر گذار بر دگرگونی کالبدی خانه با توجه به تغییر سبک زندگی در دوران معاصر (نمونه موردی خانه‌های معاصر تبریز)

فرناز عسگری^۱، سحر طوفان^۲، لیدا بلیلان اصل^۳

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۱۳)

چکیده:

معماری را در کل می‌توان لباسی به قامت زندگی در نظر گرفت و طبعاً متناسب با هر کیفیت از زندگی، باید لباسی متناسب با آن قامت پدید آورد. پس با توجه به تحولاتی که در کیفیت زندگی اتفاق می‌افتد، باید انتظار داشت که در کیفیت معماری هم تغییراتی ایجاد شود. دگرگونی سبک زندگی در طول دوره‌های تاریخی مختلف و ارتباط مستقیمی که میان آن با شکل و فرم مسکن وجود دارد، امکان مطالعه و بررسی سیر تاثیر آن بر خانه را در دوره‌های مختلف تاریخی را فراهم می‌کند. این پژوهش به دنبال یافتن عوامل مؤثر بر تغییر سازمان فضایی خانه‌های تبریز از طریق مطالعه سیر تغییر تحول سبک زندگی در دوران معاصر می‌باشد. روش کار این پژوهش شیوه توصیفی-تحلیلی است. که بخش نخست پژوهش با مطالعات کتابخانه‌ای، ادبیات موضوع و در فاز بعدی با مطالعات میدانی و برداشت نمونه‌های موجود در شهر تبریز از دوره اوایل انقلاب و معاصر می‌باشد، بدست آمده است. در نهایت بر اساس مصاحبه و پرسشنامه، داده‌هایی بدست می‌آید که تاثیر سبک زندگی بر ساختار کالبدی مشخص می‌کند. نتایج حاصله نشانگر این هستند که دگرگونی سبک زندگی ارتباط مستقیمی بر کالبد خانه دارد و عدم شناخت و مطالعات کافی در این زمینه باعث شده است که در دوره‌های اخیر خانه‌ها متناسب با زندگی کاربران نباشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واژگان کلیدی: سبک زندگی، مسکن، ساختار کالبدی، سیر تحول، عوامل اجتماعی-فرهنگی، خانه‌های تاریخی تبریز.

^۱ Asgari.farnaz.archi@gmail.com

^۲ Sahar.toofan@iaut.ac.ir

^۳ lida-balilan@iaut.ac.ir

^۱ دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران

^۲ دانشیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول):

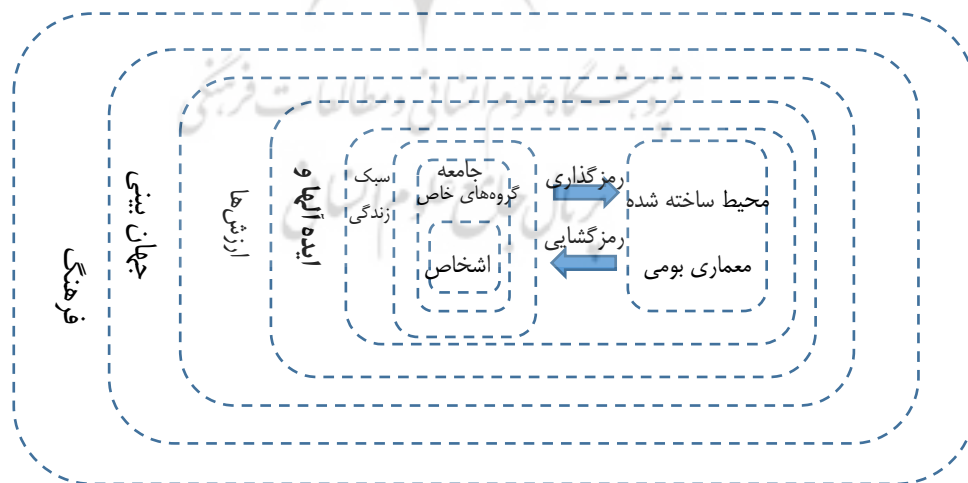
^۳ دانشیار گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ایران

مقدمه

به طور کلی شیوه زندگی مجموعه‌ای کم و بیش جامع و منسجم از عملکردهای روزمره است که فرد آنها را به کار می‌گیرد تا نیازهای جاری او را برآورده سازد (روحانی و دیگران، ۱۳۸۹). پژوهش در سبک زندگی از آنجا که درباره رفتارها و فعالیت‌های واقعی است این امکان را فراهم می‌کند تا تغییراتی را که در طول زمان تحقق یافته‌اند، مطالعه کرده و به این نکته پی ببریم که میان آنچه نظام ارزشی در گذشته یاد می‌شد با آنچه امروزه تحقق مییابد چقدر فاصله وجود دارد (زارع و فلاح، ۱۳۹۱، ص ۱۸). شیوه زندگی اغلب بیان روش زندگی مردم توأم با طیف کاملی از ارزشها، عقاید و فعالیت‌های اجتماعی است که میتوان گفت از الگوهای فرهنگی، رفتاری و عاداتی شکل می‌گیرد و افراد به طور روزمره آنها را در زندگی خود به کار می‌برند (یزدان فر و دیگران، ۱۳۹۵، ص ۲۲).

سبک زندگی خروجی تصمیم‌هایی است از آنکه چگونه منابع را تخصیص دهیم (میشلن و رد، ۱۹۷۰، ۲۲۱). تاریخ، فرهنگ و زندگی روزمره ما همزمان در خانه و مسکن به هم گره خورده‌اند، چنانکه مسکن تنها برای بقا و زنده ماندن نیست، بلکه الزامات و اقتضات خود را به تمامیت هستی و شیوه زندگی انسان تحمیل نموده است (فاضلی، ۱۳۸۶، ۱۲). خانه برای اکثر افراد بزرگترین و با ارزش‌ترین شی شخصی است که به وسیله آن اشخاص می‌توانند هویت خود را نشان دهند. این مورد برای آن استفاده می‌شود که به دیگران نشان داده شود. طبقه اجتماعی، سبک زندگی و سلايق او چگونه است (دانکن، ۱۹۸۵). جنبه‌های دیگر فرهنگ که به طور مشخص درباره آنها بحث نکردیم (مانند: تحصیلات، نژاد، قومیت، مذهب و...) تنها زمانی به مسکن مرتبط می‌شوند که بر سبک زندگی اثر بگذارند. در غیر این صورت تقریباً بی ارتباط با هدف ما می‌شوند (راپاپورت، ۲۰۱۰). مهمترین نکته برای توجه در حال حاضر، زمینه مشترک از انتخاب‌ها در سبک زندگی و طراحی است. به عنوان مثال، محیط‌ها را به گونه‌ای به وجود بیاوریم که با انتخاب‌ها مقابله یا اینکه به آنها جهت دهند.

شکل ۱: ارتباط چند لایه میان فرهنگ و محیط ساخته شده، ماخذ نگارنده

در خانه ایرانی تا اواسط قاجار ایده معماری مبتنی بود بر راه حل‌های متنوع و مختلفی که تا آن زمان برای تامین آسایش و آرامش پیدا کرده بودیم. اما از زمانی فکر غربی وارد حوزه فرهنگی ما می‌شود. ابتدا از طریق کارت پستال‌ها، سفرهای محدود اشراف به اروپا و وارد کردن دستاوردهای آن‌ها. تمام این عوامل به شکل نامحسوسی معماری خانه را دچار تغییرات عمده کرد (مهری و سهیلی، ۱۳۹۹، ص ۱۴).

تا اواخر دوره قاجار همچنان تلاش می‌شد تا سبک زندگی غربی از هاضمه فرهنگی ما عبور کند و این لباس به قد و قواره ما درآید. اما به تدریج، تغییر سبک بدون تلاش برای هضم محصولات وارداتی در حال انجام است. ابتدا طبعاً خانه اشراف و متمولین و کسانی که ارتباط بیشتری با دنیای غرب دارند را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از آغاز قرن اخیر و مخصوصاً در دوره پهلوی دوم این تغییر در سبک زندگی عمومیت پیدا می‌کند و در خانواده‌های متوسط و زیر متوسط هم شاهد حضور عناصر سبک غربی زندگی به مثابه الگوی آسایش در خانه هستیم. تا به دهه چهل و پس از آن می‌رسیم. طی این سیر، آرامش رفته رفته از خانه‌های ما رخت برمی‌بندد.

هدف پژوهش مورد نظر بازگشت به گذشته و یا تکرار آن نیست، سوابق تحقیق در زمینه موضوع مورد نظر، نشان دهنده اهمیت موضوع و گستردگی مطالعات انجام شده در این حوزه می‌باشد، اما بیشتر دغدغه پژوهش‌های مذکور، خوانش و بازخوانی مؤلفه‌ها و شاخص‌های معماری خانه‌های تاریخی ایرانی به خصوص تبریز می‌باشد که عمدتاً در سطح بازخوانی محدود شده‌اند. دگرگونی سبک زندگی در طول دوره‌های تاریخی مختلف و ارتباط مستقیمی که میان آن با شکل و فرم مسکن وجود دارد، امکان مطالعه و بررسی سیر تاثیر آن بر خانه را در دوره‌های مختلف تاریخی را فراهم می‌کند. این پژوهش به دنبال یافتن سیر تغییر سازمان فضایی خانه‌های تبریز از طریق مطالعه سیر تغییر تحول سبک زندگی در دوران بعد از انقلاب اسلامی یعنی از سال ۵۸ به این طرف می‌باشد.

نمودار ۲- خانه‌های تبریز، در دوره‌های تاریخی، ماخذ نگارنده

سوال پژوهش

تغییرات شیوه زندگی در گذر زمان، چه تاثیری بر الگوی مسکن در دوران معاصر در شهر تبریز داشته است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

برای پاسخگویی به سوال، پژوهش حاضر در سه بخش تدوین شده است: بخش اول شامل مرور ادبیات موضوع می‌باشد که به بررسی تحقیقات انجام شده در این زمینه و در پایان آن نگارش چارچوب نظری پژوهش است. بخش دوم در برگزیده داده‌های جمع آوری شده از مطالعات میدانی پیرامون خانه‌های شهر تبریز است. در بخش آخر و به منظور جمع بندی و نتیجه گیری، الگوهای کالبدی و شیوه زندگی تمامی دوره‌ها مورد بررسی و مقایسه قرار می‌گیرد و نتایج ارائه می‌شود.

جدول ۱. پیشینه پژوهش. (مآخذ: نگارنده)

عنوان	سال و محل نشر	نتیجه	مؤلفه‌های بازخوانی	قابل
بررسی تاثیر سبک زندگی در طراحی مسکن معاصر شیراز (امیان پریسا، پروا محمد، کشمیری‌هادی، ۱۴۰۰)	فصلنامه علمی پژوهشی سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، سال ۱۴۰۰	بین سبک زندگی مردم در دوران معاصر و طراحی معماری مسکن ارتباط وجود دارد. ضریب تعیین تاثیر نیز مشخص کرد که به ترتیب ویژگی‌های کالبدی، ویژگی‌های عملکردی، و ویژگی‌های مفهومی در طراحی مسکن توسط مؤلفه‌های سبک زندگی تعیین میشوند.	ویژگی‌های عملکردی، کالبدی و مفهومی در طراحی مسکن	
بررسی عوامل مؤثر بر تحول کالبدی خانه و فرهنگ زندگی در یک قرن اخیر ایران، مورد پژوهی: تحولات الگوی خانه در شهر تاریخی لار (محیا حق شناس، پیروز حناچی ۱۳۹۹)	دو فصلنامه معماری ایرانی، ۱۳۹۹	مجموعه‌های از تحولات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی از ابتدای قرن سیزدهم در ایران آغاز شد و اگرچه اغلب سرمشنائی خارج از فرهنگ داخلی داشته، پذیرش تدریجی و یا بعضا تحمیل آنها در سبک زندگی مردم، زمینه بروز و ظهور تغییرات کالبدی مسکن در یکصد سال اخیر را به وجود آورد.	مداخلات دولت در نوسازی شهری و ساخت مسکن انبوه، به پشتوانه درآمد نفتی	
الزامات کارکردی طراحی مسکن متناسب با تغییر سبک زندگی در دوران بیماری‌های دنیاگیر (مورد پژوهی: دوران همه گیری کوئید ۱۹ در تهران) - احمدرضا کشتکار قلاتی، زهرا السادات	معماری و شهرسازی پایدار، ۱۴۰۰	تغییرات مبتنی بر نیازها و سبک زندگی، معمولا در تغییر کاربری و جا به جایی فضاها و بیشتر در فضای اصلی زندگی رخ میدهد. این نیازهای جدید و تغییر سبک زندگی به دلیل تغییر مکان رفتارهای پیشین شامل تفریح، ورزش، کار، خرید و ... به داخل خانه است. همچنین عمده خواسته مردم افزایش انعطاف پذیری فضاها به جای افزایش تعداد فضاهاست	تدوین الزامات کارکردی طراحی مسکن متناسب با تغییر سبک زندگی در دوران بیماری‌های دنیاگیر	

			اردستانی و الهام پرویزی)
بررسی خانه‌های دوره‌های مختلف و انطباق کالبدی	نتایج نشان می‌دهد که دگرگونی سبک زندگی ارتباط مستقیم و قابل مشاهده‌ای بر کالبد خانه دارد و عدم شناخت و مطالعات کافی در این زمینه باعث شده است که در دوره‌های متاخر خانه‌ها متناسب با زندگی کاربران نباشد.	نشریه علمی معماری اقلیم گرم و خشک، ۱۳۹۹	تأثیر شیوه زندگی بر سازمان فضایی خانه (مطالعه موردی: شهرستان کرمان) - (فهیم فاریابی، سید عباس یزدانفر ۱۳۹۹)
تزئینات ورودی از قبیل ستون، نیم ستون، طاقنما، حجم، سنتوری، روزن و پنجره - سلسله مراتب ورودی	تحولات رخ داده در دوره قاجار، در فضاهای ورودی نمود بیشتری پیدا کرده و می‌توان گفت خانه‌های تهران دوره قاجار، سبک‌های گوناگونی در فضاسازی ورودی داشته که هر یک، جلوه‌هایی از سنت، تجدد یا تلفیقی از آنها را به نمایش گذاشته است.	۱۳۸۹ هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی	جلوه‌های سنت و تجدد در فضاهای ورودی خانه‌های تهران دوره قاجار (جماعت و نیستانی ۱۳۸۹)
حیاط - طبیعت	حیاط و به تعبیری طبیعت همواره جایگاه مهمی در طراحی‌ها داشته، طوری که انتظام سازمان فضایی خانه‌های تاریخی از فضای باز و حیاط با مرکزیت عناصر طبیعت آغاز گردیده است.	۱۳۸۹ کتاب ماه هنر	بررسی نقش حیاط در سازماندهی خانه‌های تاریخی: مطالعه موردی خانه‌های دوره قاجار تبریز (بیتی ۱۳۸۹)
استفاده از زیرزمین به طور محدود (غالباً در زیر جبهه شمالی) - ترکیب فضای باز، نیمه باز و بسته - ایوان	نقطه اوج معماری قاجاریه که انعکاس دهنده ویژگی‌های آن است در معماری خانه‌ها تجلی می‌یابد که بسیاری از محققین آن را نقطه اوج معماری خانه‌های ایرانی در پرداختن به فضا می‌دانند.	۱۳۸۹ هویت شهر	گونه شناسی خانه دوره قاجار در اصفهان (قاسمی سیجانی و معماریان ۱۳۸۹)
بازخوانی هویت	عناصر هویت ساز در معماری: تکرار الگوهای گذشته، استفاده از نمادها، معماری بومی، تزئینات و پنج اصل معماری ایرانی (مردم واری، پرهیز از بیهودگی، نیارش، درونگرایی و خودبسندگی)	۱۳۸۹ مطالعات هنر اسلامی	عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه‌های ایرانی (بمانیان، غلامی رستم و رحمت پناه ۱۳۸۹)
تأثیر فرهنگ، سبک و ساختار زندگی در معماری خانه	معماری خانه‌های دوره قاجار در یک انطباق و هماهنگی کامل با فرهنگ و ساختار اجتماعی خانواده بودند	۱۳۹۲ پژوهش‌های انسان شناسی ایران	معماری و فرهنگ در خانه‌های اعیانی تهران در دوره قاجار (ارمغان، سلطان زاده و ایرانی بهبهانی ۱۳۹۲)
شفافیت و کاستن از توده حجم و افزودن به فضا	کاستن از توده حجم و افزودن به فضا، افزایش و وسعت زاویه دید در بعد افق، افزایش ارتباط فضایی از نوع بصری در بعد عمود، ارتباط بصری بین محیط و درون، حضور طبیعت در داخل بنا، حضور و عملکرد عناصری چون حیاط و حوض و ارسی و ایوان و پله، دعوت کنندگی و شفافیت پلان و	۱۳۹۳ پژوهش هنر	شفافیت در معماری خانه‌های قاجاری تبریز (حیدریان، و غیره ۱۳۹۳)

10.30495/JSCC.2024.20015

	شفافیت بصری		
تناسب و اندازه	با نگاه به شرایط واقعی و الگوی پلان خانه‌های شیراز، مشخص گردید که طراحان و سازندگان این بناها سعی نموده‌اند فضاهای مهم خانه را به مقدار حسابی ((گز)) و ((بیمون)) نزدیک کنند.	۱۳۹۵ پژوهش‌های معماری اسلامی	آزمون دو نظریه بیمون و مستطیل طلایی ایرانی در خانه‌های دوره قاجار شیراز (ذاکری، و غیره ۱۳۹۵)

10.30495/JSCC.2024.20015

Life style, construction, modern constructions	This paper offers a brief enumeration and discussion of the strikingly different environments that are generated as consequences of the diverse architectural practices, techniques and methods carried out by Established (or Cement or Modern) Construction and Earthen Construction	Journal of the HEIA (Home Economics Institute of Australia), 2021	ifestyle in Modern Construction & Earthen Construction environments (Mark Anthony, Emiliano Martinez)
Living environment, human being, humanizing	offer evidence that some activists have moved to a new, more inclusive method that is considered a starting point for challenging the orientation and purpose of architecture towards an end goal of 'humanizing humans'.	2021, The 8th Biannual International Conference At: bandung	Architecture for Living: Do We Design Architecture for Humans? (Rr. Diah Asih Purwaningrum)
Life, architecture, nature, living systems	The investigation is focused on the analogies between nature and architecture. Apart from other principles that are found in living nature, an interpretation of the so-called 'signs of life', which characterize living systems, in architecture is presented	Bio inspiration & Bio mimetics, 2018	The signs of life in architecture, Petra Gruber, 2018
Life style, marketing, architecture	This study also unveil evidence that by adding more facilities in the marketplace, consumers will become more attracted to visit marketplace. A proposed research framework is configured for future research.	seminar national life style and architecture, 2017	Lifestyle and Architecture: A Consumer Perception Study on Well Designed Marketplace in Indonesia, R. Aswin Rahadi1, Alia Widyarini Hapsariniaty, 2017
Housing, culture, environment	The article presents a framework for examining culture in housing environments. Various relationships are examined and discussed.	Housing and Society, 1998	Using 'culture' in housing design, Rapoport, A. 1998.(
Older people, residential design, freedom	<ul style="list-style-type: none"> • Architecture can contribute to the emancipation process in care for older people. • Residents and caregivers balance freedom with support and safety. • Freedom is enhanced spatially by small-scaleness, generosity and accessibility. • Matching care vision with architecture helps realizing them. • Design facilities as private or collective living to address social dynamics. 	Journal of Aging Studies Volume 41, April 2021, Pages 84-92	How architectural design affords experiences of freedom in residential care for older people

Postmodern life style, architecture, urban environment	The difference of the world-view, paradigm, culture and the lifestyle is one of several factors that has impact on Architecture and Urban environment	Seminar national life style and architecture, 2021 fashion and architecture	The Postmodern lifestyle and the impact to Architecture and Urban environment in Indonesia
Traditional architecture, socio cultural factors, transformation, modern houses	The domestic architecture is the prime reflector of the culture of the people of that region. Many developing countries had witnessed a drastic change in architecture towards the middle of 20th century. With the new development, the existing traditional design approaches were replaced rather than adapting.	International Journal of Research (IJR) Vol-1, Issue-5, Page 526 June 2020	The Impact of Socio-Cultural Factors on the Transformation of the Residential Architecture of Kerala

روش شناسی تحقیق

روش کار این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی از نوع هم بستگی با هدف کشف روابط بین متغیرهای اقتصادی، اجتماعی، فردی، تکنولوژی و فرهنگی، مذهبی سبک زندگی با ویژگی‌های عملکردی، کالبدی و مفهومی در طراحی مسکن است. در مرحله اول با مطالعات کتابخانه‌ای، ادبیات موضوع و در مرحله دوم با مطالعات میدانی برداشت نمونه‌های موجود در شهر تبریز که شامل خانه‌هایی در دوره بعد از انقلاب و یا معاصر یا افول، می‌باشد بدست آمده است. سپس خانه‌های هر دوره بر اساس مصاحبه و پرسشنامه‌هایی که از طریق ساکنین آنها جمع آوری شده است، انطباق کالبدی پیدا کرده‌اند، تا تاثیر سبک زندگی بر ساختار کالبدی مشخص شود. در آخر و به منظور نتیجه گیری از طریق تحلیل نمونه‌های کالبدی مبتنی بر سبک زندگی، سیر تغییرات تاریخی آنها معلوم میشود.

و مدل کمی تحقیق، که در این راستا برای انتخاب حجم نمونه با توجه به وسعت جامعه مورد مطالعه در گام نخست برای مشخص نمودن جامعه نمونه از تحلیل عاملی استفاده شد، نتایج آزمون تحلیل عاملی مشخص نمود که انتخاب خانه‌های تاریخی حاصل تعامل چهار مؤلفه شامل فرهنگ (مذهب)، تاریخ (توسعه شهر در گذر زمان)، منطقه بندی اقتصادی و ساختار کالبدی بافت شهر میباشد. که از بین بیش از ۵۰ خانه تاریخی، ۱۰ خانه به شیوه نمونه گیری خوشه‌ای به عنوان خانه‌های نمونه در هر دوره انتخاب شدند. و از بین این ۱۰ خانه، یک خانه به صورت کالبدی مورد بررسی قرار گرفت. جامعه آماری شامل تمامی افراد ساکن شهر تبریز با شناختی هر چند جزی از معماری و تاریخ تبریز می‌باشد که با استفاده از فرمول کوکران (جدول مورگان) تعداد ۱۰۰ نفر انتخاب گردید و به همین تعداد ۸۰ پرسشنامه تکمیل گردید.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

• نگاهی به مفهوم خانه:

در دیدگاه نوربرگ - شولتز: "سکونت، بیانگر برقراری پیوندی پر معنا بین انسان و محیطی مفروض است. این پیوند از تلاش برای هویت یافتن، یعنی به مسکن احساس تعلق داشتن ناشی گردیده است. به این ترتیب، انسان زمانی بر خود آگاه می‌شود که مسکن گزیده و در نتیجه هستی خود را در جهان تثبیت کرده باشد. گاستون باشلار نیز معتقد است: "آدمی پیش از افکنده شدن به جهان، در گهواره خانه نهاده شده است." (شولتز، ۱۳۸۱، ۴۵). به همین جهت، او معتقد است که انسان‌ها مدیون خانه‌هایشان هستند چرا که آن‌ها بسیاری از خاطرات را در خود جای می‌دهند، اگر که استادانه بنا شده و ماوایی برای سکونت داشته باشند. خانه از نظر او یکی از بزرگترین قدرت‌های ترکیب‌کننده‌اندیشه، خاطره و رویای آدمی است (باشلار، ۱۹۵۸، ۴۷).

سبک زندگی:

شیوه زندگی نزدیکترین اصطلاح به سبک زندگی است. شیوه زندگی، که در متون قدیمی‌تر دیده می‌شود، مفهومی کلی‌تر از سبک زندگی است و عموماً به معنی چارچوب کلان زندگی است. روانشناسان و جامعه‌شناسان از پیشگامان نظریه پرداز در موضوع سبک زندگی اند؛ درحالی که آدلر بر تیپ شخصیت و ویژگی‌های شخصیتی در تعریف سبک زندگی تأکید دارد، و بلن در نظریه طبقه مرفه از سبک‌های فراغت، مد و مصرف تظاهری، سبک‌های مدرن زینتی و شاکله نمایشی زندگی و عادات زندگی صحبت می‌کند. وبر به تفاوت‌های مشهود زندگی گروه‌های منزلتی از جمله تفاوت در سبک آرایش موها، پوشاک، عادات تغذیه، تقسیم کار بین زن و مرد و قیافه تظاهری اشاره می‌کند و از اصطلاحاتی همچون سبک زندگی معمول، الگوهای مصرف مادی، سبک سکونت، سبک زندگی اقتصادی، سبک زندگی هنری، سبک زندگی اجتماعی و سبک زندگی نجیب‌زادگی صحبت می‌کند. وبر به صورت تلویحی سبک زندگی را اصول مصرف کالاها در بین گروه‌های منزلتی تعریف می‌کند؛ باسماحه می‌توان گفت، درحالی‌که طبقات بر مبنای رابطه شان با تولید و دسترسی به کالاها قشربندی می‌شوند، گروه‌های منزلتی بر مبنای اصول مصرف کالاها، که در سبک‌های ویژه زندگی آنها منعکس می‌شود، قشربندی می‌شوند. (فارابی، ۱۳۹۹)

برای بررسی خانه‌های تبریز ابتدا نیاز است که یک فرد تبریزی را به خوبی بشناسیم. این که او چگونه فردی است؟ در چه مکانی با چه ویژگی‌هایی بزرگ شده؟ نیازهایش کدامند؟ رفتارهای روزمره زندگی او چیست؟ ارزشها، باورها و اندیشه‌های او چگونه هستند؟ آداب و رسوم و سنت‌های او چیست؟ به عبارت دیگر او کجا زندگی می‌کند و صاحب چه فرهنگ مادی و معنوی است و شیوه زندگی متناسب با آن در رابطه با او چگونه است؟ ثانیاً خانه‌هایی که از گذشته تاکنون در آنها زندگی می‌کرده است بررسی شود و فضاها، عملکردها و شیوه سکونت در آنها شناسایی شود.

فرهنگ و مسکن:

محققان مسکن را چیزی بیش از نیاز انسان به سرپناه می‌دانند و معتقدند که از جمله مؤلفه‌های اصلی تاثیرگذار بر شکل و فرم آن فرهنگ است. اما از آنجایی که فرهنگ مفهومی پیچیده و بسیار عام می‌باشد، نیاز است که به مؤلفه‌هایی قابل سنجش و اندازه‌گیری مانند شیوه زندگی بسط پیدا کند. نادیده انگاشتن مطالعات فرهنگی و مردم‌شناسانه در سالهای اخیر باعث کاهش رضایتمندی و از بین رفتن هویت فرهنگی مسکن شده است. و دگرگونی سبک زندگی در طول دوره‌های تاریخی مختلف و ارتباط مستقیمی که

میان آن با شکل و فرم مسکن وجود دارد، امکان مطالعه و بررسی سیر تاثیر آن بر خانه را در دوره‌های مختلف تاریخی فراهم می‌کند. (ایازی، ۱۳۹۹)

نقش خانه به عنوان مهمترین مکان زندگی بشر به منظور فراهم ساختن محیطی سازگار با روش زندگی انسان، بر کسی پوشیده نیست. با این حال در عصر جدید و شیوع سبک ساخت و ساز بی هویت فعلی، کلیه ساخت و سازها در تمامی نقاط کشور به سمت یکسان شدن پیشرفته و به علت نادیده انگاشتن کاربران و یا عدم شناخت کافی نسبت به نیازهای آنان، منجر به بروز مشکلاتی چون کاهش رضایتمندی، از بین رفتن هویت فرهنگی و مکانی، دگرگونی در رفتارهای اجتماعی ساکنین شده است. در حالی که توجه به معماری برخاسته از شیوه زندگی، باورهای جامعه بومی و بستر شهر که طی زمان تحت تاثیر عوامل مکانی و فرهنگی، شکل و محتوای خاصی یافته است، میتواند سبب افزایش رضایتمندی، تعلق به فضا و به طور کلی برآوردن نیازهای واقعی ساکنین شود. (فردانش و دیگران، ۱۳۹۳)

میزان تاثیر سبک زندگی بر طراحی مسکن موضوعی است که از دید پژوهشگران حوزه علوم اجتماعی و طراحان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. یافتن تاثیرات تغییرات سبک زندگی بر طراحی میتواند گامی مثبت در ارائه الگویی مناسب برای مسکن معاصر باشد.

آنچه درباره سکونت انسان اهمیت دارد، این است که سکونت انسان در مراتب و یا مقیاس‌های مختلفی روی می‌دهد. محیط کالبدی و اجتماعی مسکن که زندگی انسان را در بر میگیرد، از نظر کالبدی و اجتماعی در ترکیب با محیطی کلانتر قرار دارد، که بر محیط کالبدی و اجتماعی مسکن تاثیر میگذارد. این تاثیرات حاصل فرایند ادراکی انسان از محیط خارجی پیرامون [متشکل از محیط اجتماعی و فیزیکی] است. ادراک انسان از پیام‌ها و معانی محیط کالبدی و اجتماعی کلان و خرد یا به تعبیری، محیط ادراک شده در ذهن انسان تحت فرایندهای شناختی به بروز واکنش‌ها و رفتارهای مشخص می‌انجامد (افشاری، ۱۳۹۹)

به عنوان نتیجه گیری کسی نمی‌تواند فرهنگ را مورد آزمایش قرار دهد، مگر خروجی‌های آن یا احتمالاً اجزا تشکیل دهنده آن را مطالعه کند.

یافته‌های تحقیق:

در این بخش ابتدا به شناخت مختصری از شهر تبریز به لحاظ جغرافیایی و تاریخی پرداخته شده است. سپس دسته بندی تاریخی خانه‌ها و روش انجام آن مورد تدقیق واقع شده است. پس از آن پلان خانه‌های هر دوره در جداولی ارائه و تطبیق کارکردها به عنوان شیوه زندگی روزانه با خانه منتخب هر دوره (به عنوان گونه غالب آن دوره) صورت گرفته است.

از آنجایی که تنها منبع برای تعیین سال ساخت حدودی خانه‌ها در دوره‌های قاجار و پهلوی اول اسناد و اطلاعات سازمان میراث فرهنگی و مصاحبه با افراد ساکن در خانه‌ها در صورت وجود و داشتن اطلاعات (بوده است) در دیگر دوره‌ها تنها منبع، اطلاعات میدانی بوده است، در ابتدا برای تدوین دوره‌های تاریخی به آنها استناد شده است. در مراحل بعدی از طریق بازدیدهای میدانی، شامل عکسبرداری و نقشه برداری از خانه‌ها و بررسی و تطابق گونه‌ها، عناصر فضایی، انتظام‌های فضایی، مصالح و سازه و تزئینات و... به دسته بندی دقیق تر تاریخی آنها و شناخت عملکرد فضاها پرداخته شده است.

خانه‌های معاصر و شیوه زندگی در آنها

خانه‌های این دوره به دو بخش اوایل انقلاب و دوره دوم خانه‌های کاملاً معاصر تقسیم بندی می‌شوند. خانه‌های دوره اول به دو دسته دوران جنگ یعنی سال‌های ۵۸-۶۸ و دوران سازندگی یعنی سال‌های ۶۸-۷۶ می‌باشد که با قدمتی حدود ۳۰ سال ساخت انتخاب شده‌اند و به دهه‌های ۶۰ و ۷۰ هجری شمسی برمی‌گردند. سازماندهی فضایی و الگوهای ساخت خانه‌های این دوره تا حد زیادی به دوره قبل از خود (پهلوی دوم) شباهت دارند. از فضاهای بارز خانه‌های این دوره می‌توان به‌هال، گلخانه (پاسیو) و حیاط خلوت اشاره کرد. در دسته دوم از این دوره که خانه‌های معاصر هستند، تنوع زیادی در الگو و شیوه‌های ساخت آنها مشاهده می‌گردد. که در دو دسته بندی دوران اصلاحات یعنی سال‌های ۷۶-۸۴ و دوران معاصر یعنی ۸۵-۱۴۰۰ قابل تقسیم بندی هستند.

معرفی کلی خانه‌های دوره اوایل انقلاب (دوران جنگ سالهای ۵۸-۶۸)

جدول ۱: معرفی کلی خانه‌های دوره اوایل انقلاب (دوران جنگ، سالهای ۵۸-۶۸) (ماخذ: نگارندگان)

نام خانه	نام محله	شکل کلی بنا	نام خانه	نام محله	شکل کلی بنا
۱	ابراهیم زاده	صدر	۶	علمداری	صدر
۲	تاریوردی	اهراب	۷	افخم	صائب
۳	گلیادیان	لاله زار	۸	سهراب نو	پاستور
۴	زارع	صدر	۹	قائم مقامی	ششگلان
۵	قهرمانی	گلزار	۱۰	لطفی وند	ششگلان

• تطبیق شیوه زندگی با پلان خانه‌ها (خانه علمداری)

جدول ۲: تطبیق شیوه زندگی با پلان خانه‌ها در دوره اوایل انقلاب (دوران جنگ، سالهای ۵۸-۶۸) (ماخذ: نگارندگان)

کاربردها	نام فضا	کاربردها	نام فضا
محل تهیه غذا و شست و شوی ظروف	آشپزخانه و انبار	خوابیدن، غذاخوردن، جمع شدن اعضا آشنایان نزدیک	اتاق دم دستی (نشیمن)
فضاهای دسترسی	راهرو و دهلیز	خوابیدن و نماز خواندن، برگزاری مراسم	اتاق
فضای شست و شو و رفع حاجت	مستراح و حمام	پذیرایی از مهمان	هال یا پذیرایی
فضای سبز خانه، پهن کردن لباس، خشک کردن مواد خوراکی و محل استراحت در تابستان	حیاط اصلی و خلوت	محل قرار دادن وسایل اضافی	انباری

تعداد طبقات خانه‌های این دوره به نسبت دوره‌های پیش بیشتر، مصالح استفاده شده متنوع تر و سازمان فضایی غالبی بر آنها مشاهده نمی‌گردد.

• معرفی کلی خانه‌های دوره اوایل انقلاب (دوران سازندگی سالهای ۶۸-۷۶)

جدول ۳: معرفی کلی خانه‌های دوره اوایل انقلاب (دوران سازندگی، سالهای ۶۸-۷۶) (ماخذ: نگارندگان)

نام خانه	نام محله	شکل کلی بنا	نام خانه	نام محله	شکل کلی بنا
۱ صابری	صدر		۶ افتخاری	صدر	
۲ روحی	اهراب		۷ نیا پاک	صائب	

	پاستور	جابری	۸		لاله زار	خاضری	۳
	ششگلان	هاشم زاده	۹		صدر	الفت نیا	۴
	ششگلان	دبیح کار	۱۰		گلزار	صادق پور	۵

• تطبیق شیوه زندگی با پلان خانه‌ها (خانه صابری)

جدول ۴: تطبیق شیوه زندگی با پلان خانه‌ها در دوره اوایل انقلاب (دوران سازندگی، سالهای ۶۸-۷۶) (ماخذ: نگارندگان)

کاربردها	نام فضا	کاربردها	نام فضا
محل تهیه غذا و شست و شوی ظروف	آشپزخانه و انبار	غدا خوردن، نماز خواندن، خوابیدن	اتاق (نشیمن)
فضاهای دسترسی	راهرو	خوابیدن و نماز خواندن	اتاق
فضای شست و شو و رفع حاجت	دستشویی و حمام	دور همی خانواده، غذا خوردن، نماز خواندن، خوابیدن	هال یا پذیرایی
فضای سبز خانه، پارک ماشین و محل استراحت در تابستان	حیاط	محل قرار دادن وسایل اضافی و پارک خودرو	انباری و گاراژ

معرفی کلی خانه‌های دوره اوایل انقلاب (دوران اصلاحات سال‌های ۷۶-۸۴)

جدول ۵: معرفی کلی خانه‌های دوره اوایل انقلاب (دوران اصلاحات و معاصر، سال‌های ۷۶-۱۴۰۰) (ماخذ: نگارندگان)

نام خانه	نام محله	شکل کلی بنا	نام خانه	نام محله	شکل کلی بنا
۱ سید عظیمی زعفرانیه	نام محله		۶ ذوالفقاری ولیعصر	نام محله	
۲ قابل نژاد گلپاد	نام محله		۷ ظهیری ابوریحان	نام محله	
۳ صاحبی منظریه	نام محله		۸ نوتاش قطران	نام محله	
۴ قانع پور میرداماد	نام محله		۹ رنجبر صایب	نام محله	
۵ تاج بخش پرواز	نام محله		۱۰ قربانی ولیعصر	نام محله	

تطبيق شیوه زندگی با پلان خانه‌ها (خانه ظهیری)

جدول ۶: تطبيق شیوه زندگی با پلان خانه‌ها در دوره اوایل انقلاب (دوران اصلاحات، سال‌های ۷۶-۱۴۰۰) (ماخذ: نگارندگان)

کاربردها	نام فضا	کاربردها	نام فضا

دسترسی به طبقات بالایی	راه پله	خوابیدن، نماز خواندن، انجام فعالیت کاری و شخصی	اتاق
فضاهای دسترسی	راهرو و دهلیز	پذیرایی از مهمان، دور همی خانواده، خواب در برخی مواقع، صرف غذا	پذیرایی
فضای شست و شو و رفع حاجت	دستشویی و حمام	فضای تقسیم و قراردادن مبلمانی مانند کمد	هال
فضای سبز خانه، پهن کردن رختها، قراردادن گل و گیاه	حیاط اصلی و تراس	محل تهیه غذا، صرف صبحانه دور هم جمع شدن خانمها	آشپزخانه

• سیر تغییر کالبدی الگوی پلان

الگوی پلان در دوره بعد از انقلاب یعنی دوران جنگ که امتداد دوران پهلوی دوم می‌باشد، مبتنی بر حیاط است و جهت گیری و دسترسی سایر فضاها از این فضا است الگویی شبیه به صورت سیستم حیاط مرکزی خانه‌های قاجار ولی قرارگیری حیاط در بخش جنوبی یا شمالی. در دوره سازندگی اگرچه باز هم الگوی حیاط قابل مشاهده می‌باشد، اما الگوی غالب خانه‌ها مبتنی بر فضای هال است که هم وظیفه ایجاد دسترسی به سایر فضاها و هم کارکرد دیگری مانند جایی برای نشستن، استراحت کردن، غذا خوردن و مانند اینها دارد. در دوران اصلاحات و معاصر خانه‌ها دارای محوریت خاصی مانند دوره‌های ماقبل نمی‌باشند ولی ارتباطات عمودی مانند راه پله‌ها مهمترین مرکز تقسیم پلان می‌باشند. و در فضای داخلی خانه‌ها، سلسله مراتب فضای از بین رفته و ذون عمومی و خصوصی که ممکن است در ۲ اشکوب یا دو محدوده ایجاد شده باشند، ایجاد کننده این موضوع می‌باشند.

جدول ۷: سیر تغییر کالبدی الگو و گونه‌های پلان (ماخذ: نگارندگان)

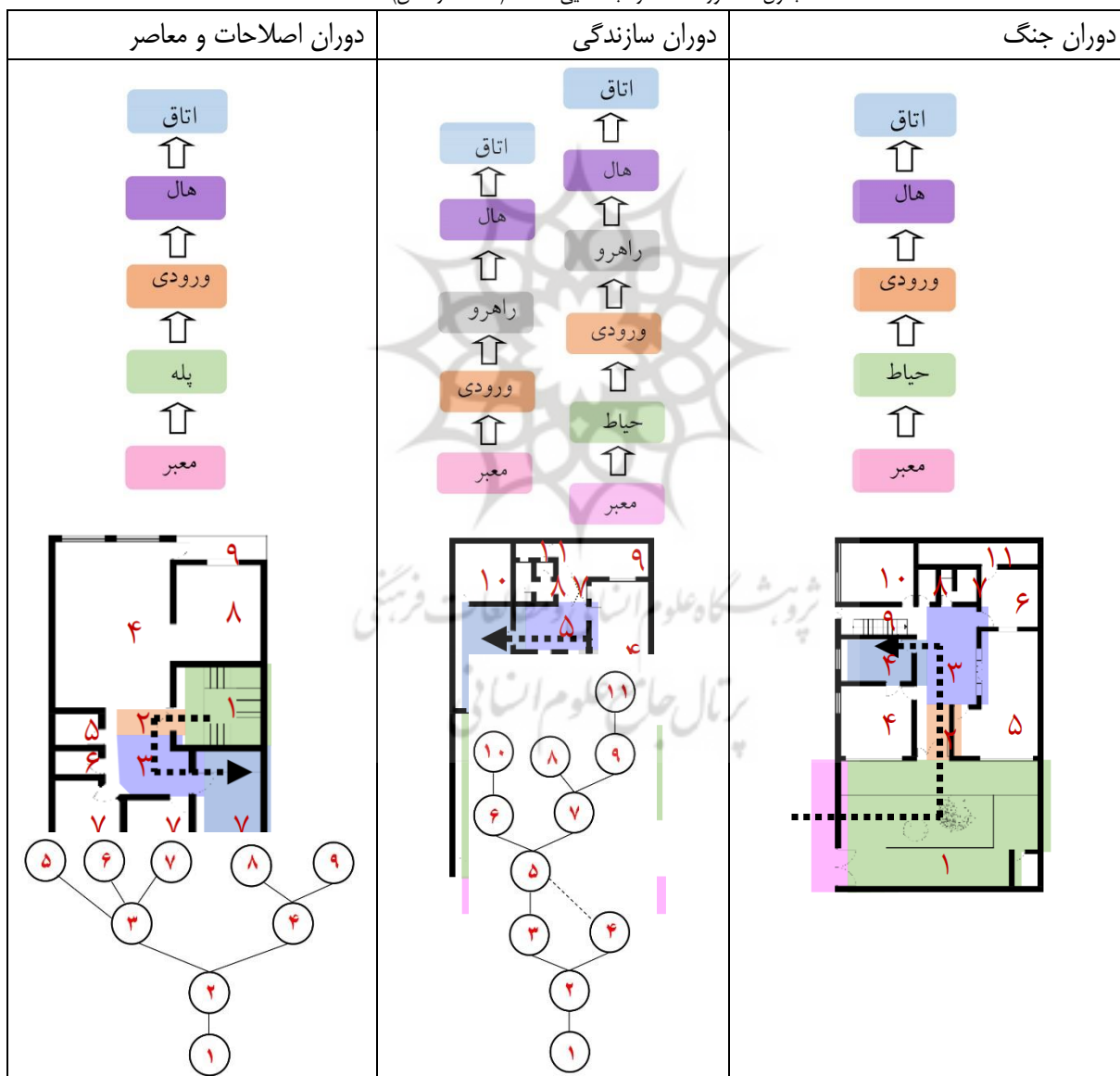
دوران جنگ	دوران سازندگی	دوران اصلاحات و معاصر
مرکزگرا با محوریت حیاط	مرکزگرا با محوریت هال	مرکزگرا با محوریت راه پله در کل ساختمان وهال در فضای داخل

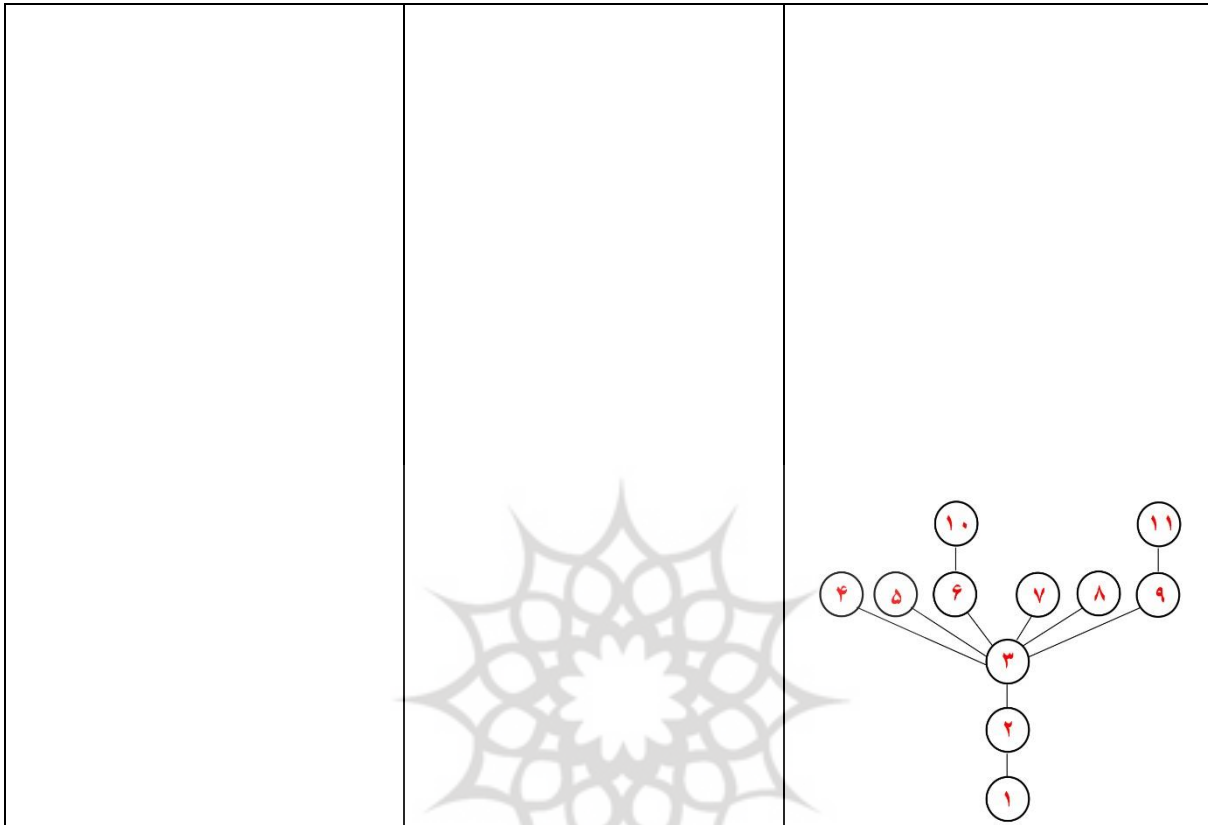
• تطور سلسله مراتب فضایی خانه‌ها

در همه دوره‌ها شروع دسترسی به خانه از فضای کاملاً عمومی (کوچه/خیابان) تا فضای کاملاً خصوصی (اتاق) در نظر گرفته شده است. همانگونه که از دیاگرام‌های زیر معلوم است، از اواخر دوره پهلوی دوم و دوران بعد از انقلاب سیر تنوع فضایی به مرور کمتر شده و امکان دسترسی بی واسطه تر از فضای عمومی به خصوصی ایجاد گشته است. در جدول زیر ابتدا دیاگرام‌های این سلسله مراتب فضایی ترسیم گشته است و سپس این سیر دسترسی فضایی بر روی پلان خانه منتخب هر دوره نشان داده شده است.

جدول ۸: تطور سلسله مراتب فضایی خانه‌ها (ماخذ: نگارندگان)

• مقایسه فعالیتهای برآورنده نیازهای جسمی و ذهنی و کالبدی وابسته به آن در دوره‌های تاریخی

جدول ۹: فعالیتهای جسمی و ذهنی (ماخذ: نگارندگان)

فعالیت‌های برآورنده نیازهای ذهنی	فعالیت‌های برآورنده نیازهای جسمی
دوره‌همی، بازی کردن، ارتباط با همسایگان، پذیرایی از مهمان، وضو گرفتن و نماز خواندن	خوابیدن، خوردن، تهیه غذا، تهیه نان، شست و شوی دست و صورت، انبار مواد غذایی، انبار وسایل، دستشویی و حمام رفتن، شستن ظروف، شستن لباس

• اهمیت فضا

در انتها به منظور جمع بندی و مقایسه اهمیت فضا از نظر شیوه زندگی و کارکرد، فضای کالبدی و ذهنیت ساکنین در دوره‌های مختلف ضمن جدول ذیل ارائه شده است. در یک بیان کلی می‌توان گفت که در دوره جنگ حیا، در دوره سازندگی ایوان و در دوره اصلاحات معاصر فضای‌ها با اهمیت ترین فضاهای خانه است. شاید بتوان گفت سیر تغییر اهمیت فضا از فضای باز و چند عملکردی حیا به فضای نیمه باز و چند عملکردی ایوان و در نهایت فضای بسته و چند عملکردی‌ها می‌باشد.

جدول ۱۰: اهمیت فضا در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

ساکنین	کالبدی	شیوه زندگی و کارکرد	اهمیت فضا دوره تاریخی
حیات	حیات	اتاق، حیاط، آشپزخانه	دوران جنگ
ایوان	اتاق، ایوان، حیاط	اتاق، حیاط، آشپزخانه	دوران سازندگی
هال	هال	هال، پذیرایی، اتاق	دوران اصلاحات و معاصر

تاثیر متقابل تغییرات الگوهای کالبدی خانه و شیوه زندگی در دوره‌های تاریخی هدف اصلی این پژوهش است. در این راستا تغییرات صورت گرفته در کالبد و شیوه زندگی به صورت عینی در شهر تبریز بررسی و در نهایت این شیوه سکونت در ساختار کالبدی مسکن در ابعاد معیشتی، فرهنگی، اجتماعی و زیستی به شرح زیر تجلی یافته است.

• بعد معیشتی

ارتباط نسبتاً مستقیمی میان فضای کار و تجارت و کالبد خانه‌های شهر تبریز در دوره تاریخی قبل از انقلاب مشاهده می‌شود. فعالیت‌هایی مانند قالیبافی، صنایع دستی و... در فضای اتاق صورت می‌گرفته است و کارهایی مانند کشاورزی و دامپروری گرچه بیرون از محیط کالبدی خانه انجام می‌شده‌اند، اما فضاهایی به منظور نگهداری محصولات کشاورزی و دامی در خانه‌ها در نظر گرفته شده است. در دوره بعد از انقلاب این ارتباط خانه با کار با نزدیک شدن به دوران حال، کمرنگ تر شده به طوری که غالباً فضایی برای انجام فعالیت معیشتی در نظر گرفته نمی‌شود.

تولید برخی از مواد غذایی در طول سال در خانه‌های همه دوره‌ها صورت می‌گرفته است. تفاوتی که میان آنها وجود دارد مربوط به حجم و تنوع تولید و تنوع فضاهایی است که این مواد در آن فضاها تولید می‌شده‌اند. در خانه اوایل انقلاب دامنه فضاهایی که مواد غذایی در آنها تولید می‌شده است، از حیاط، زیرزمین تا آشپزخانه بوده که بسته به نوع مواد غذایی و مصرف روزانه یا سالانه آن، استفاده از این فضاها متفاوت است.

جدول ۱۱: بررسی کالبدی بعد معیشتی در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

معیشتی			بعد
تولید برخی مواد غذایی			کارکرد
دوره اصلاحات و معاصر	دوران سازندگی	دوران جنگ	دوره
خانه ظهیری	خانه صابری	خانه علمداری	خانه
			فضا
آشپزخانه	حیاط / آشپزخانه	حیاط / مطبخ	

• بعد فرهنگی

برگزاری مراسم مذهبی و قومی مانند مراسم عزاداری، عروسی، ختم، آئینی به دلیل ارتباطات قویتر خانوادگی و قومی دارای وجه غالب تری در خانه‌های دوره پیش از انقلاب و حتی خانه‌های دوره اوایل انقلاب بوده است. در خانه‌های متاخر و معاصر این بعد کم‌رنگ تر شده و فضاهای حیاط و مهمانخانه که در دوره‌های پیشین عهده دار وجه کالبدی این رویدادها بودند، نقش خود را در خانه‌های معاصر از دست داده‌اند.

جدول ۱۲: بررسی کالبدی بعد فرهنگی در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

فرهنگی			بعد
برگزاری مراسم قومی و مذهبی			کارکرد
دوره اصلاحات و معاصر	دوران سازندگی	دوران جنگ	دوره
خانه ظهیری	خانه صابری	خانه علمداری	خانه

			فضا
خارج از فضای خانه در مساجد و تالارها	حیاط / فضای مهمان	حیاط / مهمانخانه	

• بعد اجتماعی

ارتباط با همسایگان به دلیل تغییر شیوه زندگی در خانه‌های متاخر دارای وجه کالبدی کمرنگ تری است. به طوری که در خانه‌های اوایل انقلاب شاهد آن هستیم که این ارتباط روی کالبد هر خانه به تنهایی و بافت همسایگی که شامل چند خانه که همسایه بوده‌اند و ارتباط قویتری نسبت به خانه‌های موجود در همان بافت داشته‌اند، تاثیرگذار بوده است. به طور مثال در خانه‌های سنتی هر چندخانه به دلیل همجواری با هم و بافت ارگانیک و در هم تنیده‌ای که با هم داشته‌اند، ارتباط با همسایگان هم در بیرون خانه و هم درون خانه و در فضای ورودی، حیاط، مهمانخانه، اتفاق می‌افتاده است.

جدول ۱۳: بررسی کالبدی بعد اجتماعی (ارتباط با همسایگان) در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

بعد اجتماعی	کارکرد
ارتباط با همسایگان	دوره
دوره اصلاحات و معاصر	دوران جنگ
خانه صابری	خانه علمداری
خانه صابری	خانه صابری
خانه صابری	خانه صابری

			فضا
	حیات / فضای مهمان	حیات / مهمانخانه	

پذیرایی از مهمان به دلیل نوع ارتباطات فرهنگی مردم کشور ما در همه دوره‌های تاریخی وجه خود را در خانه‌ها حفظ کرده است، اما فضای کالبدی که در زمان گذشته مهمانخانه و در زمان حال پذیرایی نام گرفته است به لحاظ کالبدی از نظر ابعاد، تزئینات، محل قرارگیری در خانه و کارکرد دچار دگرگونی شده است. در زمان گذشته فضای مهمانخانه دارای عملکردهای متنوعی از قبیل پذیرایی از مهمان، خواب، صرف غذا، دورهمی‌های خانوادگی و فامیلی، برگزاری برخی از آئینها بوده است، اما در زمان حاضر این تنوع کارکرد به طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۱۴: بررسی کالبدی بعد اجتماعی (پذیرایی از مهمان) در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

	اجتماعی	بعد
	پذیرایی از مهمان	کارکرد
دوره اصلاحات و معاصر	دوران سازندگی	دوران جنگ

خانه فضا	خانه علمداری	خانه صابری	خانه ظهیری
حیاط / مهمانخانه	حیاط / فضای مهمان	پذیرایی	

بازی کودکان در خانه‌های اوایل انقلاب از همان دوران بچگی با هم سن و سالان خود در محیط اطراف خانه (کوچه و معبر) و فضای داخل خانه، شامل حیاط و اتاقها شکل می‌گرفته است. اما در زمان حال این ارتباطات در صورت وجود، بیرون از فضای خانه صورت می‌پذیرد و در داخل خانه مانند دوران گذشته شاهد استفاده از فضای یادشده برای این امر مانند گذشته نیستیم.

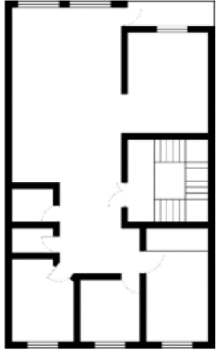

جدول ۱۵: بررسی کالبدی بعد اجتماعی (بازی کودکان) در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

بعد اجتماعی	بازی کودکان		
کارکرد	بازی کودکان		
دوره	دوران جنگ	دوران سازندگی	دوره اصلاحات و معاصر
خانه	خانه علمداری	خانه صابری	خانه ظهیری
فضا			
	حیاط / اتاق	حیاط / اتاق	اتاق

اوقات فراغت و بازی‌های دسته جمعی نیز مانند موارد پیشین آنچنان که در دوره‌های قبل شاهد آن بودیم، جایگاه خود را حفظ نکرده‌اند و از آنجا که گرایش به فردگرایی میان اعضای خانواده و به همان نسبت میان اعضای فامیل و آشنایان و دوستان زیاد شده است، قرارگاه‌های رفتاری که این نوع فعالیت در گذشته در آن صورت می‌گرفته است، دیگر تشکیل نمی‌شود. در خانه‌های دوره اوایل انقلاب به طور مثال شاهد آن هستیم که بعد از ظهرهای تابستان خانواده‌ها تخت‌هایی چوبی را در حیاط قرار می‌دادند و تا شب هنگام دور هم جمع می‌شدند و همین دور هم جمع شدن‌ها باعث انجام بازی و سرگرمی‌های گروهی می‌شد. هرچند که در آن دوره بعضی خانواده‌ها اوقاتی را بیرون از خانه برای فراغت سپری می‌کردند، اما به نسبت گذارندن آن زمان در خانه بسیار کم بوده است. به طوری که می‌توان گفت که زمان حال با دوران گذشته از نظر سپری کردن اوقات فراغت و بازی‌های دسته جمعی در داخل و بیرون از خانه نسبتی معکوس وجود دارد.

جدول ۱۶: بررسی کالبدی بعد اجتماعی (اوقات فراغت و بازی) در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

بعد اجتماعی	کارکرد		
دوره معاصر و اصلاحات	دوران سازندگی	دوران جنگ	دوره انقلاب
خانه ظهیری	خانه صابری	خانه علمداری	خانه
			فضا
	حیاط / اتاق	حیاط / اتاق	

• بعد زیستی

تهیه غذا، استحمام، سرویس از دوران جنگ یا همان اوایل انقلاب که امتداد پهلوی دوم می‌باشد تا دوره معاصر تغییراتی داشته‌اند که شامل مکان قرارگیری آنها در خانه، ابعاد و اندازه و نوع مبلمان فضایی است. تهیه غذا در خانه‌های دوره اوایل انقلاب و پهلوی دوم در مطبخ انجام می‌شده است. مکان قرارگیری این فضا در خانه‌های آن دوره معمولاً در گوشه‌های حیاط بوده است، اما بعضاً در برخی از خانه‌ها شاهد هستیم که این فضا در زیرزمین خانه تعبیه شده است. در مطبخ برخی از خانه‌ها فضایی برای پخت نان و همچنین پستوها یا انبارهایی برای نگهداری مواد غذایی و دسترسی آسان از آنها به مطبخ برای پخت

غذا وجود داشته است. ابعاد و اندازه مطبخ یا آشپزخانه در خانه‌های این دوره به نسبت سطح اجتماعی و اقتصادی ساکنان خانه متفاوت است، به طوری که در خانه‌های اعیان نشین فضای مطبخ رو به حیاطی باز میشده که کاملاً مخصوص خدمه خانه در نظر گرفته شده است. دوره گذار تغییر نسبی فضای مطبخ به آشپزخانه از دوره پهلوی دوم آغاز می‌شود. در این دوره آشپزخانه به دورن خانه می‌آید و عملکردهای جنبی آشپزخانه تا حد زیادی از بین می‌رود. به تدریج ساختاری که از این دوره برای آشپزخانه‌ها به وجود آمده است وجه غالب ساختار این فضا در دوره‌های بعد می‌شود.

استحمام در خانه‌های دوره پهلوی و بعضاً اوایل انقلاب معمولاً بیرون از خانه و در حمام‌های عمومی شکل می‌گرفته است. هر محله دارای یک حمام بوده است که مجموع چند خانه از آن استفاده می‌کردند. اما برخی از خانه‌ها دارای حمام درون خود بوده‌اند. در آن دوره استحمام مانند زمان حال فواصل کوتاهی نداشته که مهمترین دلیل آن مسائل بهداشتی و کمبود آب بوده و مساله قراردادن حمام درون خانه به دلیل محدودیتهای مالی اهمیت آنچنانی برای خانواده‌های با سطح اجتماعی و اقتصادی پایین تر جامعه نداشته است. از دوره پهلوی دوم که زیرساختهای شهری مانند لوله کشی آب به شهر اضافه می‌شود، قرار گرفتن حمام داخل خانه‌ها وجه غالبتری پیدا می‌کند. و در آخر سرویس در خانه‌های همه دوره‌ها حدوداً در ابعاد و اندازه‌های برابر با مکان قرارگیری متفاوت به چشم می‌خورد. مانند فضای تهیه غذا و حمام این فضا نیز در خانه‌های دوره اوایل انقلاب در گوشه‌ای از حیاط و بیرون از فضای زیست روزانه افراد خانواده تعبیه می‌شده است. از دوره اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ این فضا وارد خانه می‌شود. هرچند از این دوره تا دوره معاصر بعضاً در برخی از خانه‌ها یک سرویس بهداشتی مجزا در گوشه‌ای از حیاط، علاوه بر سرویس بهداشتی داخل ساختمان، به جهت حفظ نظافت و پاکیزگی بیشتر مشاهده می‌شود.

جدول ۱۷: بررسی کالبدی بعد زیستی (تهیه غذا، استحمام، سرویس) در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

بعد	زیستی		
کارکرد	تهیه غذا، استحمام، سرویس		
دوره	دوران جنگ	دوران سازندگی	دوره اصلاحات و معاصر
خانه	خانه علمداری	خانه صابری	خانه ظهیری
فضا			

مطبخ / مستراح / حمام	آشپزخانه / دستشویی / حمام	آشپزخانه / دستشویی / حم
----------------------	---------------------------	-------------------------

محل صرف غذا در دوره‌های مختلف وجه کالبدی متفاوتی داشته است. در دوره اوایل انقلاب یا دوران جنگ، محل صرف غذا درون اتاق‌ها و یا در زمان حضور مهمان، داخل مهمانخانه بوده است. در دوره‌های بعدی محل صرف غذا علاوه بر اتاق و مهمانخانه به درون‌ها نیز منتقل می‌شود، جایی که اعضای خانواده غذای خود را دور هم می‌خورند. در دوره‌های متاخر آشپزخانه نیز علاوه بر کارکرد اصلی خود (طبخ غذا) محلی برای صرف غذا را نیز شامل می‌شود و اتاق دیگر کاربرد آن چنانی برای این فعالیت ندارد.

جدول ۱۸: بررسی کالبدی بعد زیستی (صرف غذا) در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

بعد	زیستی		
کارکرد	صرف غذا		
دوره	دوران جنگ	دوران سازندگی	دوره اصلاحات و معاصر
خانه	خانه علمداری	خانه صابری	خانه ظهیری
فضا			
	حیاط / مهمان خانه / هال	حیاط / مهمان خانه / هال	پذیرایی / آشپزخانه

فضای خواب در طی دوره‌های تاریخی دامنه کالبدی محدودتری دارد. به گونه‌ای که در دوره‌های جنگ و سازندگی از اتاق، مهمانخانه و اتاق نشیمن و گاه حیاط برای خوابیدن استفاده می‌شده است. اما در دوره‌های متاخر این عملکرد تا حد زیادی به اتاق خواب انتقال می‌یابد.

جدول ۱۹: بررسی کالبدی بعد زیستی (فضای خواب و استراحت) در دوره‌های مختلف تاریخی (ماخذ: نگارندگان)

بعد	زیستی		
کارکرد	فضای خواب و استراحت		
دوره	دوران جنگ	دوران سازندگی	دوره اصلاحات و معاصر
خانه	خانه علمداری	خانه صابری	خانه ظهیری

			فضا
پذیرایی/اتاق	حیاط/ مهمان خانه/هال/ اتاق	حیاط/ مهمان خانه/هال/ اتاق	

• نتیجه گیری

در سطور فوق تغییرات شیوه زندگی از دوره بعد از انقلاب تا معاصر که مؤثر بر الگوی کالبدی بر اساس عوامل مختلف اجتماعی و فرهنگی بودند و به تبع عملکرد فضایی و فعالیتهای وابسته به کالبد خانه می‌باشند توضیح داده شدند. نتایج بیانگر آن است که عنصر حیاط به عنوان فضایی باز که در خانه‌های اوایل انقلاب و حتی پیش از آن دارای نقشی کاربردی بوده است به مرور زمان در کالبد خانه‌ها کمرنگ تر شده است و به تدریج جای خود را با فضاهای نیمه باز (ایوان) و بسته (مانند هال) عوض کرده است. همچنین سیر سلسله مراتب فضایی خانه‌ها کم عمق تر و تنوع فضایی پاسخگو به نیازهای گوناگون کاربران آنچنان که در خانه‌های دوره‌های اولیه مشاهده می‌گردد، از بین رفته است. هرچند نقش تغییر سبک زندگی در موارد بیان شده کاملاً محسوس است اما در یک جمع بندی کلی می‌توان گفت خانه‌های متاخر مانند خانه‌های پیش از خود منطبق با خواسته‌ها و نیازهای کاربران نمی‌باشند. که به صورت جز به جز می‌توان به صورت زیر بیان کرد.

بعد معیشتی:

بطور مثال غذا و نان مصرفی روزانه در مطبخ یا آشپزخانه تولید می‌شده است، اما برخی عرقیجات طبیعی در حیاط و تولید کشمش و مانند اینها در زیرزمین (سردخانه) صورت می‌گرفته است. در دوره معاصر تهیه و آماده سازی مواد غذایی تا حد زیادی به آشپزخانه محدود می‌شود.

بعد اجتماعی و فرهنگی:

پذیرایی از مهمان به دلیل نوع ارتباطات فرهنگی مردم کشور ما در همه دوره‌های تاریخی وجه خود را در خانه‌ها حفظ کرده است، اما فضای کالبدی که در زمان گذشته مهمانخانه و در زمان حال پذیرایی نام گرفته است به لحاظ کالبدی از نظر ابعاد، تزئینات، محل قرارگیری در خانه و کارکرد دچار دگرگونی شده است. در زمان گذشته فضای مهمانخانه دارای عملکردهای متنوعی از قبیل پذیرایی از مهمان، خواب، صرف غذا، دوره‌های خانوادگی و فامیلی، برگزاری برخی از آئین‌ها بوده است، اما در زمان حاضر این تنوع کارکرد به طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافته است.

هرچند که در آن دوره بعضی خانواده‌ها اوقاتی را بیرون از خانه برای فراغت سپری می‌کردند، اما به نسبت گذارندن آن زمان در خانه بسیار کم بوده است. به طوری که می‌توان گفت که زمان حال با دوران گذشته از نظر سپری کردن اوقات فراغت و بازی‌های دسته جمعی در داخل و بیرون از خانه نسبتی معکوس وجود دارد.

بعد زیستی و انسانی:

محل صرف غذا در دوره‌های مختلف وجه کالبدی متفاوتی داشته است. در دوره اوایل انقلاب یا دوران جنگ، محل صرف غذا درون اتاق‌ها و یا در زمان حضور مهمان، داخل مهمانخانه بوده است. در دوره‌های بعدی محل صرف غذا علاوه بر اتاق و مهمانخانه به درون‌ها نیز منتقل می‌شود، جایی که اعضای خانواده غذای خود را دور هم می‌خورند. در دوره‌های متاخر آشپزخانه نیز علاوه بر کارکرد اصلی خود (طبخ غذا) محلی برای صرف غذا را نیز شامل می‌شود و اتاق دیگر کاربرد آن چنانی برای این فعالیت ندارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابراهیمی، غلامرضا، حسین سلطان زاده و غزال کرامتی. (۱۳۹۶). "بازتاب فرهنگ غرب در تحول سبک زندگی و معماری خانه‌های اواخر قاجار شهر همدان". نشریه باغ نظر ۴۷: ۲۹-۳۸.
- ارمغان، مریم، حسین سلطان زاده و هما ایرانی بهبهانی. (۱۳۹۲). "معماری و فرهنگ در خانه‌های اعیانی تهران در دوره قاجار". نشریه پژوهش‌های انسان شناسی ایران ۲۹-۵۰.
- اسلامی، سید غلامرضا. (۱۳۹۲). درس گفتار مبانی نظری معماری، عینکمان را خودمان بسازیم. تهران: علم معمار.
- اسمعیلی، حسین و بهروز عمرانی. تاریخ و معماری خانه‌های تبریز قدیم. تبریز: انتشارات فروزش، (۱۳۹۳)
- اقا لطفی، آزاده و عیس حجت. (۱۳۹۷). "بررسی تاثیر پذیری مفهوم خانه از تحولات کالبدی آن در دوران معاصر در شهر تهران". نشریه هنرهای رباب، دوره ۲۳ شماره ۴، ۴۱-۵۴.
- ایازی، رعنا، ارمغان، مریم و خوانساری، شیدا. (۱۳۹۹). "بررسی رابطه بین سبک زندگی و نظام اشیای خانگی از دیدگاه بوردیو در مسکن معاصر (مطالعه موردی: زوج‌های جوان منطقه دو شهر قزوین)". نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره بیست و دوم، شماره ده، ۱۶۳-۱۷۷
- بازایی، محمد و دیگران. ۱۴۰۰. "بررسی تغییرات سبک زندگی و تأثیرات آن بر کالبد معماری و پیکره بندی فضایی خانه‌های بومی (مطالعه موردی: خانه‌های بومی دوره قاجار و پهلوی شیراز)". فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیا (برنامه نویسی منطقه‌ای) سال یازدهم، شماره ۲، ۴۵-۵۸
- بمانیان، محمدرض، نسیم غلامی‌رستم و جنت رحمت پناه. (۱۳۹۷). "عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه‌های ایرانی". نشریه مطالعات هنر اسلامی ۵۵-۶۸
- بیات، طاهره و سعیده سادات حوائجی. (۱۳۹۵). "مروری بر هویت خانه‌های سنتی در قالب مجتمع مسکونی". نشریه تحقیقات جدید در علوم انسانی ۲۲۷-۲۵۲.
- بیتی، حامد. (۱۳۸۹). "بررسی نقش حیاط در سازماندهی خانه‌های تاریخی: مطالعه موردی خانه‌های دوره قاجار تبریز". کتاب ماه هنر ۵۸-۶۴
- درستکار، احسان و دایع خیری، رقیه. (۱۳۹۸). "سنجش کیفیت زندگی بر مبنای رضایتمندی سکونت (مورد مطالعه: محله گلشن تهران)". نشریه علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره بیست و یکم، شماره ده، ۲۴۳-۲۵۵
- جماعت، مینا رمضان و جواد نیستانی. (۱۳۹۸). "جلوه‌های سنت و تجدد در فضاهای ورودی خانه‌های تهران دوره قاجار". نشریه هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی ۶۵-۷۶.
- حق جو، امیر و دیگران. (۱۳۹۸). "سیر تحول اندام‌های اصلی خانه‌های تبریز از دوره قاجار تا دوره پهلوی دوم". فصلنامه علمی پژوهشی معماری و شهرسازی صغه، شماره ۸۶، ۱۲۱-۱۳۰
- حق شناس، محیا و حناچی، پیروز. (۱۳۹۹). "بررسی عوامل مؤثر بر تحول کالبدی خانه و فرهنگ زندگی در یک قرن اخیر ایران مورد پژوهی: تحولات الگوی خانه در شهر تاریخی لار". نشریه مطالعات معماری ایران، شماره ۱۷، ۱۲۵-۱۴۷

- حسنی، کیانوش، ویدا نوروز برازجانی و محمدرضا نصیرسلامی. (۱۳۹۵). "بازخوانی فرم حیاط و فضاهای وابسته آن با استفاده از دستور زبان شکل در معماری در یک صد خانه دوره قاجار شهر کاشان." نشریه باغ نظر ۶۵-۷۶.
- حیدری، شاهین. (۱۳۹۵). درآمدی بر روش تحقیق در معماری. تهران: فکر نو.
- حیدریان، حمیدرضا، عبدالحمید نقره کار و دیگران. (۱۳۹۳). "شفافیت در معماری خانه‌های قاجاری تبریز." نشریه پژوهش هنر ۶۳-۶۸.
- دلاور، علی. (۱۳۸۹). "روش شناسی کیفی." راهبرد ۳۰۷-۳۲۹.
- ذاکری، سیدمحمد حسین، آرزو قهرمانی و دیگران. (۱۳۹۵). "آزمون دو نظریه پیمون و مستطیل ایرانی در خانه‌های دوره قاجار شیراز." نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی ۱۶-۲۸.
- رستم پور، کاوه. (۱۳۹۵). تبیین نقش تعامل مسکن و ویژگی‌های منطق‌های در هویت بخشی معماری مسکونی. رساله دکتری، دانشگاه تهران
- روشندل، زهرا، حسن‌هاشمی زرج آبا و حمیدرضا قربانی. (۱۳۹۵). "بررسی معماری خانه‌های سنتی قاجار در نهبندان با تأکید بر خانه نعمت الله تقوی." نشریه دانش مرمت و میراث فرهنگی ۱-۱۸.
- فاریابی، فهیم و یزدانفر، عباس. (۱۳۹۹). "تاثیر شیوه زندگی بر سازمان فضایی خانه (مطالعه موردی: شهرستان کرمان)." نشریه علمی معماری اقلیم گرم و خشک. سال هشتم، شماره دوازدهم، ۱۹۷-۲۲۰.
- کشتکار قلاتی، احمدرضا و دیگران. (۱۴۰۰). "الزامات کارکردی طراحی مسکن متناسب با تغییر سبک زندگی در دوران بیماری‌های دنیاگیر (مورد پژوهی: دوران همه گیری کووید ۱۹ در تهران)." مجله معماری و شهرسازی پایدار. شماره اول، ۵۵-۶۷.
- قاسمی سیجانی، مریم و غلامحسین معاریان. (۱۳۸۹). "گونه شناسی خانه دوره قاجار در اصفهان." مجله هویت شهر ۸۷-۹۴.
- مهدوی نژاد، محمدجواد، منصور پور، مصطفی و مصطفی مسعودی نژاد. (۱۳۹۵). "جایگاه اقلیم در ترکیب بندی بناهای معاصر (مطالعه موردی: خانه‌های دوران قاجار در شهر دزفول)." مجله هویت شهر ۶۱-۷۴.
- مهری، سودابه، سهیلی، جمال الدین و ذبیحی، حسین. (۱۳۹۹). "تاثیر سبک زندگی بر روابط فضایی خانه‌های اعیان نشین دوره قاجار در مازندران." نشریه باغ نظر، ۱۱۷(۹۳)، ۵۱-۶۶.
- وحدت طلب، مسعود و امین نیک مرام. (۱۳۹۶). "بررسی اهمیت، فراوانی و پراکنش رنگ قرمز در اُرسی‌های خانه‌های تاریخی ایران." هنرهای زیبا، معماری و شهرسازی ۸۷-۹۷.
- یاران، علی و بهرو، حسین. (۱۳۹۶). "تأثیر فرهنگ و اخلاق اسلامی بر مسکن و کالبد فضایی خانه‌ها (نمونه موردی: خانه‌های عصر قاجار در شهر اردبیل)." نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی ۹۱-۱۰۷.
- یزدانفر، سید عباس. ضرابی الحسینی، مهسا. (۱۳۹۴). تاثیر شیوه زندگی بر سازمان فضایی خانه در شهرستان ارومیه، نشریه علمی پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران. ۳(۴): ۴۵-۶۱

• Kim, Yoonjin. 2013. "Recovering sensory pleasure through spatial experience." Cincinnati university.

• Pallasmaa, Juhani. 2012. *The eyes of the skin: Architecture of the Senses*. West Sussex: John Wiley and sons.

10.30495/JSCC.2024.20015

- Pallasmaa, Juhani. 2009. *The thinking hand: Existential and embodied wisdom in architecture*. New York: Wiley.
- Sobchak, Vivian. 1992. *The Address of the Eye, A phenomenology of film experience*. New Jersey: Princeton University Press.
- Thomas Vonderbrink, David. 2007. "Architectural phenomenology: towards a design methodology of person and place." Miami university.
- yorgancioglu, derya. 2004. "Steven Holl: a translation of phenomenological philosophy into the realm of architecture." Middle east university, september.
- zumthor, peter. 2006. *atmospheres*. basel: birkhauser.

